

BERÁNEK, J. *Procesy s nacistickými zločinci v okupačních zónách Německa a jejich vliv na československou retribuci.*

Praha: Leges, 2022, 340 s.

Zřídka kdy se přihodí, že disertační práce je v době svého vydání ještě aktuálnější než v době, kdy byla sepsána a obhájena. V roce 2022 však vyšla v nakladatelství Leges monografie Mgr. Jana Beránka, Ph.D., s názvem *Procesy s nacistickými zločinci v okupačních zónách Německa a jejich vliv na československou retribuci*, vycházející ze stejnojmenné disertace obhájené na katedře právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy na podzim 2021. Tato kniha je v době, kdy se orgány Evropské unie i jejích členských států, jakož i dalších vyspělých zemí světa, připravují na procesy s pachateli válečných zločinů spojených s agresí Ruské federace vůči Ukrajině, právně, politicky a vůbec společensky vysoce významná. Publikace o 340 stranách se člení na úvod, sedm dalších kapitol, závěr, seznam zkratk, seznam použitých pramenů a resumé v češtině i angličtině.

Předmětem práce jsou tzv. německé zónové procesy, tj. procesy s představiteli nacistického režimu v jednotlivých okupačních zónách rozděleného Německa odehrávající se převážně ve druhé polovině 40. let ve výlučné, samostatné jurisdikci okupačních mocností před soudními orgány zřízenými těmito mocnostmi a obsazenými jejich státními příslušníky. Autor se tudíž nezabývá „procesy před německými soudními orgány zmocněnými okupačními mocnostmi ani pozdějšími procesy, které se odehrály v německé režii ve Spolkové republice Německo a Německé demokratické republice“ (s. 9). Rovněž proces před Mezinárodním vojenským soudním dvorem – tzv. Norimberský proces – je v práci zmíněn spíše okrajově.

Ve druhé kapitole J. Beránek popisuje historii trestání válečných zločinců, teoretická východiska a příslušnou právní úpravu, a to i se zřetelem k více či méně zdařilým pokusům potrestat válečné zločince v období před druhou světovou válkou. Zdůvodňuje, proč se okupační mocnosti po procesu USA et al. vs Hermann Wilhelm Göring et al. rozhodly zaměřit na trestání válečných zločinců ve své výlučné jurisdikci a nepokračovat v mezinárodním soudnictví (s. 34). Konečně v této kapitole podrobně analyzuje zákon Spojenecké kontrolní rady pro Německo č. 10, který byl klíčovým právním předpisem upravujícím problematiku trestání nacistických válečných zločinců.

Následující čtyři kapitoly J. Beránek věnuje rozboru procesních programů jednotlivých okupačních mocností. Právě v této části práce, která tvoří její jádro, autor prokazuje své heuristické mistrovství, když se mu podařilo shromáždit a vynikajícím způsobem využít ohromné množství těžko dostupných a nanejvýš různorodých informací v několika jazycích, které dokázal přetavit v kompaktní výklad. Právě jednotný přístup k popisu zónových

procesů v jednotlivých okupačních zónách umožňuje procesní programy srovnávat navzájem i s retribuicí v poválečném Československu.

Třetí kapitolu své monografie věnuje J. Beránek procesům v britské okupační zóně Německa. Na první pohled zaujme neambicióznost tohoto programu spočívající ve výběru obžalovaných, z něhož číší necht' pohnat před soud vysoké představitele nacistického režimu. Nadto britská politická reprezentace prosadila vydání vlastního zónového předpisu, který byl na rozdíl od zákona č. 10 značně restriktivní a v jehož důsledku se britská vojenská justice zaměřila především na trestání válečných zločinů v užším slova smyslu a rezignovala na postihování zločinů proti lidskosti, zločinů proti míru či členství ve zločinecké organizaci, kteréžto skutkové podstaty znal zákon č. 10. Britský procesní program je dále charakteristický strohým vojenským přístupem a menšími nároky na argumentaci vojenské prokuratury a zdůvodnění jednotlivých rozhodnutí.

Zcela nepochopitelná byla náklonnost britské společnosti k podezřelým z řad profesí, které byly ve Spojeném království tradičně respektovány (vojáci, diplomaté, průmyslníci, bankéři atp.), u nichž veřejnost „automaticky presumovala čestnost a slušnost“ a – na rozdíl od zločinců z řad SS a gestapa – „vyzývala ke shovívavosti bez ohledu na skutečný rozsah jejich viny“ (s. 75). Autor se v této kapitole podrobněji zabývá procesy s personálem koncentračních táborů a věznic, procesy s osobami zodpovědnými za válečné zločiny spáchané během bojů a ostatními procesy, z nichž se vymyká proces s Erichem von Mansteinem, v němž se plně projevila „slabost“ Britů pro vysloužilé vojáky: „britská veřejnost byla spíše na straně obžalovaného a celý proces vnímala jako nedůstojnou, negentlemanickou a zcela nebritskou záležitost“ (s. 302). Britský procesní program hodnotí J. Beránek navzdory nedostatkům v celkovém pojetí a koncepci kladně.

Ve čtvrté kapitole své knihy se autor věnuje procesům ve francouzské okupační zóně Německa, přičemž francouzský procesní program – otevřeně subjektivně – hodnotí jako nejzdařilejší (s. 306). Francouzům se totiž podařilo ve své okupační zóně vytvořit vysoce sofistikovanou víceúrovňovou soustavu soudních orgánů a propracovanou procesní úpravu, která na rozdíl od ostatních zónových procesních programů obžalovaným umožňovala např. brojit proti rozhodnutím řádnými i mimořádnými opravnými prostředky. Ambiciózní francouzští žalobci byli připraveni postavit před soud jakoukoliv osobu, u níž bylo důvodné podezření, že se mohla provinít zločiny podle zákona č. 10. Možná právě proto byl počet obžalovaných ve francouzské okupační zóně značně vyšší než v ostatních okupačních zónách západních spojenců.

Autor podrobně popisuje procesy s personálem koncentračních táborů a věznic. Ani francouzskému procesnímu programu se však nevyhnuly skandály a kontroverze. Ty se projeví zejména při procesu s Heinrichem Tillessenem, jenž spáchal atentát na bývalého výmarského říšského ministra financí Matthiase Erzbergera a jeho zástupce Karla Dieze v srpnu 1921 (!). Francouzské okupační soudní orgány, které do procesu vstoupily jako orgány revizní, subsumovaly Tillessenovo jednání pod skutkovou podstatu zločinu podle lidskosti podle zákona č. 10 (s. 105–106). V dalším analyzovaném procesu, tentokrát proti představitelům koncernu Röchling, který byl v okupovaném Sársku průmyslovým hegemonem, se asertivita žalobců dokonce obrátila proti francouzským zájmům. Zásahy Francouzů vyvolaly nevoli německého obyvatelstva a v konečném důsledku vedly k tomu, že obyvatelé Sársky v referendu místo pro připojení k Francii odhlasovali začlenění do Západního Německa (s. 114). J. Beránek vysoce vyzdvihuje snahu Francouzů „o co mož-

ná nejspravedlivější soudní řízení, odmítnutí principu kolektivní viny, a naopak zajištění individualizovaného přístupu k jednotlivým obžalovaným, a to i v procesech s větším množstvím obžalovaných“ (s. 115).

Nejrozsáhlejší kapitolu věnuje autor procesům v americké okupační zóně Německa, hned v jejím úvodu však upozorňuje na jejich dvoukolejnost. Proto se věnuje odděleně dachauské větvi amerického procesního programu a následným norimberským procesům. Cituje přitom Bena Ferencze, jednoho z amerických prokurátorů, kteří se podíleli na následných norimberských procesech, podle něhož „srovnávat tyto procesy by nebylo srovnáváním jablek s hruškami, ale jablek s nákladňáky“ (s. 117). Procesy v Dachau se nesly v přísném duchu vojenské justice, avšak provázely je značné kontroverze spojené se skandálem kolem týrání obžalovaných v procesu se strýci malmédského masakru. V očích americké veřejnosti byla proto pověst procesů v Dachau nevratně poškozena, mimo jiné díky plamenným a medializovaným projevům senátora Josepha McCarthyho (s. 114).

V podkapitole věnované následným norimberským procesům, které byly podle J. Beránka „jediným skutečným nástupcem procesu před Mezinárodním vojenským soudním dvorem a které se vyznačovaly vysokou procesní úrovní a vybroušenou argumentací všech procesních stran a tribunálů“ (s. 303), se autor věnuje podrobnému rozboru dvanácti procesů, které cílily na postih válečných zločinců dopustivších se zvěrstev při „lékařských“ pokusech, průmyslníků, strýců nacistické rasové politiky, představitelů armády, justice a říšských ministerstev a jiných skupin zločinců. Navzdory vysoké právní úrovni lze však jako určitou slabinu těchto procesů „vnímat netransparentnost při revizi jednotlivých řízení a neodůvodněné následné zmírňování udělených trestů“ (s. 209).

Sovětský procesní program, jemuž se J. Beránek věnuje v šesté kapitole, popisuje „jako ten nejvíce živelný a chaotický ze všech programů“ (s. 305). Počet obžalovaných a odsouzených v procesech vedených Sověty několikanásobně převyšoval součet odsouzených v procesech vedených třemi zbývajícími okupačními mocnostmi. Hmotněprávní i procesněprávní základ těchto procesů byl poněkud zamlžený, jelikož sovětsští soudci aplikovali paralelně hned několik právních předpisů s neurčitou působností. Jednotlivé procesy lze rekonstruovat pouze na základě kusých informací, jelikož příslušné spisy nebyly dosud archivní správou Ruské federace zveřejněny. I z těchto zpráv lze však bezpečně usuzovat na to, že „hlavním těžištěm sovětských zónových procesů byla vyšetřovací fáze, během které se většina obžalovaných dozнала v plném rozsahu ke všemu, z čeho byla viněna, a hlavní líčení před vojenským tribunálem pak bylo spíše formalitou, kdy se prokuratura a soudci v zásadě ani příliš neobtěžovali argumentací a dokazováním a omezovali se na pouhé konstatování viny, které potvrdili obžalovaní i jejich obhájci“ (s. 305).

Tyto rysy sovětského procesního programu se plně projevíly v procesu s personálem koncentračního tábora Sachsenhausen, jemuž se J. Beránek podrobně věnuje. Západní veřejnost vnímala nacvičená doznání obžalovaných s rozpaky, zejména když poslední velitel tábora Anton Kaindl ve své závěrečné řeči vyjádřil přesvědčení, že nacistické zločiny byly „zapříčiněny chamtivostí velkých průmyslových konglomerátů a koncernů a apatičností, kterou v lidech probouzel kapitalismus“ (s. 228). Další obžalovaní příslušníci SS vyjádřili vděčnost sovětské justici za spravedlivý proces. Za zmínku stojí, že „pokroková a humánní“ sovětská justice v tehdejší době neznala trest smrti a nacističtí zločinci tak byli odsouzeni k doživotním nebo dlouholetým trestům odnětí svobody spojeným s nucenou prací. J. Beránek k tomu poznamenává, že snaha sovětské justice prezentovat se v nej-

lepším světle se minula účinkem, protože ukládané tresty „se již v době vydání rozsudku nejevily ani jako pokrokové, ani jako humánní“ (s. 229).

V sedmé kapitole věnované komparaci procesních programů v jednotlivých okupačních zónách autor programy pečlivě srovnává podle sedmi různých ukazatelů a dochází k přesvědčivému závěru, že „by nebylo vhodné pokoušet se jednotlivé procesní programy řadit podle jejich úspěšnosti“ (s. 264).

V osmé kapitole se věnuje srovnání československé retribuce se zónovými procesy v okupačních zónách Německa a zkoumá, do jaké míry tyto procesy ovlivnily československý přístup k trestání nacistických zločinců, případně naopak. Na příkladu procesů vedených proti členům gestapa odpovědným za správu věznic v Malé pevnosti Terezín, proti Kurtu Blaschtowitschkovi a příslušníkům kladenského gestapa dokládá, že není možné říci, „že by byl český a slovenský retribuční program jednostranně a zcela ovlivněn procesní filosofií některé z vítězných mocností“ (s. 299). Navzdory určitým dílčím podobnostem si československý program zachoval svou svébytnost, přičemž autor s uznáním dodává, že závěry soudních orgánů jednotlivých mocností i Československa „byly univerzálně platné bez ohledu na to, který národ v dané věci rozhodoval“ (s. 300).

Beránkovu vynikající monografii zakončuje přehledná vše shrnující závěrečná kapitola. Recenzovaná kniha se vyznačuje pietou k obětem nacistického běsnění a jednoznačným odsouzením válečných zločinců. Podle autora nelze popřít to, „že procesní programy, které se v okupačních zónách rozděleného Německa odehrály, představovaly jeden z nejambicióznějších projektů tehdejší doby a zároveň, i přes různá úskalí, výjimky a dílčí problémy a kontroverze, ono pomyslné vítězství spravedlnosti a práva nad prostou mstou a odplatou, ale i nad nezměrným zlem a zvráceností nacistické ideologie“ (s. 307–308).

Disertační práce J. Beránka představuje závažné právněhistorické pojednání o zřejmě nejsložitější vývojové etapě mezinárodního práva trestního a nepochybně zůstane dílem trvalé vědecké hodnoty, k němuž se budou vracet právníci, historici i jiní odborníci následujících generací.

Adam Csukás

doi: 10.14712/2464689X.2022.46